

הרוחניות של השיר

שירת האזינו מניפה אותנו אל אחת מפסגותיה הגבוהות של הרוחניות היהודית. היא באה בסופו של חודש-ימים שמשנה נאם בו באוזני העם. הוא סיפר לבני ישראל על תולדותיהם ועל ייעודים, ופירט באוזניהם את המצוות שיעשו אותם לחברה מיוחדת במינה, חברה של אנשים הקשורים בברית זה לזה – וקשורים בברית כולם יחד, וכל אחד לחוד, לאלוהים. הוא חידש את הברית הזו, ואז העביר את שרביט ההנהגה לתלמידו ויורשו יהושע. המעשה האחרון שיעשה הוא ברכה לעם, שבט אחר שבט. אבל קודם לכן, יש עוד דבר אחד שעליו לעשות. עליו לסכם את חזונו הנבואי בדרך שתשמר תמיד בזיכרונם של הבריות ותשמש להם מקור השראה. הוא ידע שהדרך הטובה ביותר לעשות זאת היא מוזיקה. ועל כן, הדבר האחרון שעשה לפני שנתן לעמו את ברכות הפרידה היה ללמדם שיר.

במוזיקה יש משהו רוחני מאוד. כאשר הלשון שואפת אל השגב, והנפש משתוקקת להשתחרר מכוח הכבידה, השפה מתארגנת לכדי שיר. ההיסטוריה היהודית מושרת אולי יותר מכפי שהיא נקראת. חז"ל מנו עשרה שירים שהושרו ברגעים מכריעים בתולדות האומה. אלה הם שירם של בני ישראל במצרים (ראו ישעיה ל, כט), שירת הים (שמות טו), שירת הבאר (במדבר כא), ושירת האזינו שמשנה שר בערוב ימיו. אחריה באים שירו של יהושע

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

(יהושע י, יב-ג), שירת דבורה (שופטים ה), שירת חנה (שמואל-א' ב) ושירת דוד (שמואל-ב' כב). וישנו שירו של שלמה, שיר השירים, שעליו אמר רבי עקיבא "כל הכתובים קודש ושיר השירים קודש קודשים"¹. השיר העשירי עוד לא הושר. זהו שירו של משיח.²

המקרא מדבר רבות על כוחה של המוזיקה לחדש את הנפש. כאשר שאול היה שקוע בדיכאון, דוד היה מנגן לו ורוחו הייתה שבה אליו (שמואל-א' טז). דוד עצמו היה ידוע כ"נעים זמרות ישראל" (שמואל-ב' כג, א). אלישע קרא למנגן כדי שרוח הנבואה תשרה עליו (מלכים-ב' ג, טו). הלויים שרו במקדש. בכל יום אנו מתחילים את תפילת שחרית ב"פסוקי דזמרא", פרקי שירה מתהלים, עם הקרשנדרו המפואר שלהם, מזמור קנ, שכלי נגינה וקול אנושי, צלצלי תרועה וכל הנשמה, מצטרפים בו לשיר את תהילת י-ה.

המיסטיקנים הוסיפו לכת, ודיברו על היקום השר, על מה שפיתגורס כינה "מוזיקת הספרות". לכך מכוון מזמור תהלים יט באומרו "השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרהיב. יום ליום יביע אמר ולילה ללילה יתנה דעת. אין אמר ואין דברים בלי נשמע קולם. בכל הארץ יצא קנם ובקצה תבל מליהם" (פסוקים ב-ה).³ מתחת לדממה, בצליל שרק האוזן הפנימית שומעת, שרה הבריאה לבוראה.

כשאנחנו מתפללים איננו קוראים; אנחנו שרים. כשאנו לומדים תורה, איננו ממלמלים; אנחנו נוגנים. לכל טקסט ולכל זמן מנגינה משלהם. יש ניגונים שונים לשחרית, למנחה ולערבית; לתפילות החול, לתפילות השבת, לתפילות הרגלים (ובמידת מה אפילו לכל רגל בפני עצמו), ולתפילות ימים נוראים. יש נגינות שונות לקריאה בתורה, לקריאה בהפטרה שמן הנביאים, ולקריאה

בכתובים ובפרט במגילות. יש ניגון מיוחד ללימוד התורה שבעל פה, המשנה והגמרא. על פי המוזיקה לברכה אנחנו יכולים לדעת איזה מין יום הוא היום, ומהו סוג הטקסט שאנחנו שומעים. לכתבים ולזמנים היהודיים יש קידוד – לא בספרות ולא בצבעים אלא במנגינות. מפת המילים הקדושות משורטטת בנעימות ובשירים.

למוזיקה יש כוח מיוחד לעורר רגש. קחו לדוגמה את 'כל נדרי'. אין זו אפילו תפילה; זוהי נוסחה משפטית יבשה להתרת נדרים. אין ספק שמנגינתה העתיקה, חודרת העצמות, היא שהקנתה לה את מעמד-העל שיש לה בתודעה היהודית. קשה לשמוע את הצלילים הללו ולא להרגיש כעומדים לדין לפני האלוהים, בין המוני בית ישראל מכל המקומות ומכל הזמנים, להתחנן על הנפש. זהו קודש הקודשים של הנשמה היהודית.⁴ או דוגמה נוספת, מגילת איכה, בטעמיה הייחודיים. אי אפשר לשבת בקריאת מגילת איכה בתשעה באב ולא להרגיש את דמעותיהם של יהודי כל הדורות מתייסרים בצער אומתם ובוכים בהיזכרם במה שאבד, וכאבם טרי כאילו אך זה היום חרב המקדש. מילים בלי מנגינה הן כגוף בלי נשמה.

בטהובן כתב בראש כתב היד של הפרק השלישי ברביעייה בלה מינור שלו את המילים 'Neue Kraft fühlend', "הרגשה של עוצמה חדשה". זה הדבר שהמוזיקה מבטאת ומעוררת. זוהי שפת הרגש שלא נדחס בסד החיזור של החשיבה. לכך כיוון המלך דוד כששר לה' "הַפְּכֶת מִסְפְּדֵי לְמַחֹל לִי; פִּתְחֵת שְׁקֵי וַתֶּאֱזְרֵנִי שְׂמֵחָה, לְמַעַן יִזְמְרָךְ כְּבוֹד וְלֹא יָדָם" (תהלים ל, יב-יג). זהו כוחה של רוח אנושית ששום אלימות וטרור לא יחריבו.

בספרו 'מוזיקופיליה' סיפר אוליבר סאקס המנוח (לא קרוב משפחה שלי, לצערי) את סיפורו המרתק של קלייב וירינג,

מוזיקולוג ידוע שלקה בזיהום מוחי הרסני.⁵ התוצאה הייתה אמנזיה חמורה. הוא לא היה מסוגל לזכור שום דבר יותר משניות ספורות. כהגדרתה של אשתו דבורה, "נראה היה כאילו כל רגע של ערות היה רגע הערות הראשון". באין לו יכולת לשזור חוויות על חוט אחד, הוא נכלא בהווה נצחי שאין לו קשר עם מה שקרה רגע קודם לו. פעם מצאה אותו אשתו מחזיק שוקולד ביד אחת, ובידו השנייה מסיר ומחזיר את עטיפתו, מסיר ומחזיר וחוזר חלילה, ובכל פעם מכריז "תראי! הוא חדש!". "זה אותו שוקולד", אמרה לו. "לא", השיב, "תראי! הוא השתנה". לא היה לו עבר כלל.

שני דברים פרצו את מעטה הבידוד של וירינג. האחד היה אהבתו לאשתו. השני היה המוזיקה. הוא יכול לשיר, לנגן באורגן ואפילו לנצח על מקהלה במלוא כישורו ומרצו הישנים. מה יש בה במוזיקה, שאל סאקס, שאפשר לו בשעה שניגן או ניצח להתגבר על האמנזיה? הוא מציע תשובה: כשאנו "זוכרים" מנגינה, אנחנו מעלים בזיכרונו תו אחד בכל רגע נתון, ובכל זאת כל תו עומד ביחס מוגדר למכלול – לכל מה שבא לפניו ואחריו. הוא מצטט את פילוסוף המוזיקה ויקטור צוקרקנדל שכתב, "שמיעת מלודיה היא לשמוע ולהיות ערוך לשמיעה, הכול בבת אחת. כל מלודיה מכריזה באוזנינו שהעבר יכול להיות שם בלי שייזכר, העתיד יכול להיות שם בלי להיות ידוע-מראש". המוזיקה היא המשכיות מוחשית המסוגלת לפעמים לאחות שכרים קשים בתפיסת הזמן שלנו.

האמונה דומה למוזיקה יותר מכפי שהיא דומה למדע.⁶ המדע מפרק באנליזה, המוזיקה מאחה באינטגרציה. וכשם שהמוזיקה מחברת תו אל תו, הדת מחברת התרחשות אל התרחשות, חיים אל חיים, תקופה אל תקופה – למנגינה שמעל לזמן הפורצת אל

תוך הזמן. אלוהים הוא המלחין והתמלילן. כולנו נקראנו להיות קולות במקהלתו, זמריו של שיר ה'. האמונה היא היכולת לשמוע את המוזיקה שמתחת לרעש.

המוזיקה היא אותות של שגב. הפילוסוף והמוזיקאי רוג'ר סקרוטון כותב שהיא "מפגש עם הסובייקט הטהור, המשוחרר מעולם האובייקטים ומציית לחוקי החופש בלבד".⁷ הוא מצטט את רילקה: "עוד פְּלוֹת הַמְּלִים בְּמָקוֹם אֲשֶׁר אֵין לוֹ מְלֵה... / וְהַמוֹסִיקָה שׁוֹב מְנַדְבֵךְ אֲבָנִים רוֹעְדוֹת / פּוֹנֶה בְּחֶלֶל שְׁאֵין-לוֹ-שְׁמוֹשׁ אֶת זְבוּלָהּ".⁸ ההיסטוריה של הרוח היהודית כתובה בשיריה.

ראיתי פעם מורה מסביר לתלמידי כיתה נמוכה את ההבדל בין קניין גשמי לקניין רוחני. בהדרכתו, הם בנו דגם של ירושלים מקרטון. ואז הוא השמיע ברשמקול-קלטות – זה היה בימים הרחוקים ההם – שיר על ירושלים שקודם לכן לימד את התלמידים. בסוף השיעור עשה מעשה דרמטי מאוד: הוא קרע לגזרים את הדגם, וגם את סרט הקלטת. הוא שאל את הילדים, "עדיין יש לנו דגם?" לא, הם ענו. "עדיין יש לנו שיר?" והם ענו, כן.

קניין גשמי אובד, אך לא כן קניין רוחני. משה האיש אבד לנו. אבל שירתו עודנה בפינו.

1. משנה, ידיים ג, ה.
2. מדרש תנחומא, בשלח י; מדרש זוטא, שיר השירים א, א.
3. ייתכן שהקו, "קָנָם", פירושו המיתר הרוטט של כלי הנגינה.
4. בטהובן התקרב למעלה זו בתווי הפתיחה של הפרק השישי ברביעייה ברו דיאז מינור אופוס 131, יצירתו הנשגבה והרוחנית ביותר.
5. אוליבר סאקס, מוזיקופיליה: סיפורים על מוזיקה והמוח, מאנגלית: נעמי כרמל,

אור יהודה: מחברות לספרות, 2009. פרק 15, "בתוך הרגע: מוזיקה ואמנויה", עמ' 185-208.

6. אמרתי פעם לאתניאיסט המפורסם ריצ'רד דוקינס במהלך שיחת רדיו, "ריצ'רד, הדת היא מוזיקה, ואתה חירש-טונים". הוא ענה "זה נכון, אני חירש-טונים, אבל אין מוזיקה".

7. Roger Scruton, *An Intelligent Person's Guide to Philosophy*, Duckworth, 1996, p. 151.

8. ריינר מריה רילקה, *הסונטות לאורפאוס*, מגרמנית: שמעון זנדבנק, תל אביב: עם עובד, 2007. חלק ב, סונטה 10, הבית האחרון (עמ' 46).